

הקדמה

מאת: עמירה הגני

"...צועד על אדמה ללא-צל... מאסף פיסות נייר של ערך כטיפות טל..."

– כך תיאר א.ב.ג. את עצמו במאמר גדול שכתב לקראת קבלתו את פרס אבי-חי בשנת 1996, והוא כבן 80. מבחינת מעמדו הציבורי, היה זה רגע שיא: הוא הוכר ברבים כאישיות שפועלה זכה להוקרה לאומית. הפרס הוענק לו במשכן הכנסת, במעמד חברי כנסת, אנשי רוח, מורי הלכה והרבה חברים – לדרך, להשקפת עולם, למפעל התרבות שבנה.

הוא מעולם לא קרא בציבור את הדברים האלה. הקרובים אליו ידעו, כי מעבר ליום השמחה הוא צופה עתיד לוט בערפל – עתידו של מפעל חייו: ארכיון החגים הגדול. אריה ידע שהחומר עצמו יתקיים. השאלה הגדולה היא – האם יהיו לו דורשים? האם יהיה בו צורך? איש לא היה מודע כמוהו לסימני השאלה האלה. הם אולי לא העיבו על שמחת ההישגים, אך בהחלט הכניסו את השמחה הזאת לממדיה הנכונים.

אבל לא רק ארכיון החגים ומקומו החשוב בתרבות הקיבוץ נותרו כיד-זכרון לחייו ולעבודתו העצומה של אריה. בצידם – ולא בצילם – צבר האיש, לאט-לאט, אוסף עצום של ניירות: מיסמכים, רשימות, מכתבים, ראיונות כתובים או מתומללים, צילומים אין-ספור, קטעי עיתונות – תיקים על גבי תיקים, מעטפות גדושות – חומר שבחלקו הגדול נשאר כפי שנאסף בידי אריה, ממלא את ארונות חדר עבודתו, את המדפים שעל הקירות ואת מגרות שולחנו. מדובר בארכיונו האישי, שעד עתה לא טופל ביד מקצועית, והוא הבסיס לכתיבתו של ספר זה.

הפגישה עם החומרים האלה, מיונם, קריאתם בזה אחר זה (רבים מהם – שוב ושוב) האירו מחדש את דמותו המרתקת של האיש הזה. הוא איחד באישיותו תכונות שהפכו אותו יחיד ומיוחד. וגם ממרחק עשר

השנים שעברו מאז הסתלקותו מעוררות את הרצון והצורך לספר על חייו, לפרוש את מעשיו ופעלו, ובאחת – להחזיר אותו לחיינו לשעה קלה, גם אם רק על הנייר.

ברצון ובשמחה נעניתי לאתגר. היכרתי את אריה מזה שנים רבות – כרכזת התרבות בקיבוץ, ומאוחר יותר – כרכזת התרבות של הקיבוץ הארצי. הוא היה בשבילנו יסוד ובסיס לפעילות התנועתית בתחום מסורת החגים, כולנו עלינו אליו לרגל, שום סמינר תרבות לא התקיים בלעדיו, וילקוטי החגים שהגה והוציא לאור (עם שותפיו המסורים והמתמידים, ובראשם – אהרן חפץ מקיבוץ כברי וצבי שוע מקיבוץ געש) היו כלי-העזר העיקריים בעבודתו הסיזיפית של כל רכז תרבות, מתחיל כוותיק.

פגישתנו האחרונה היתה כשבא, כאורחי האישי, לחוג עמנו בגן שמואל את חג האסיף, שאת מתכונתו החדשה (אז) ראיתי, במידה מסוימת, כיצירה אישית שלי ושל בן-זוגי. במשך כל הערב היוותה נוכחותו גורם מאתגר: מה חושב אריה? איך נראה לו החג שלנו? – וכשקיבלתי ממנו, כמה ימים אחר כך גלויה בכתב ידו המוכר היטב לכל מי שהיה עמו בקשר, ובה דברי שמחה על היוזמה ודברי שבח על הביצוע בצד דברי ביקורת (עדינה ביותר) על כמה כשלים (המתלווים לכל עשייה) – היתה הרגשתי כשל מי שעמד סוף-סוף בבחינת הבגרות האחרונה שלו...

כמות החומר האדירה בארכיונו האישי של אריה הציבה בעיות קשות: מה לקחת? במה להשתמש? על מה לוותר? איך להבטיח, מצד אחד, נאמנות לדמות, ומצד שני – איך להימנע מעומס-יתר, מעודף פרטים? חייו של אריה אכן עמדו בסימן עומס-היתר שנטל על עצמו תמיד, אך איך להביא את זה בספר? את המתח המתמיד, את תחושת הרדיפה, הריצה להספיק, ההחמצה? איך מבטיחים את האיזון ההכרחי בלי לפגוע בייחוד ובסגוליות של האיש?

הספר, כמו האיש עצמו, הציב אתגרים לא פשוטים. הרבה היה עלינו לסנן, ומוקדי פעילותו הרבים של אריה אילצו אותנו לא פעם "לעשות סדר" ודירוג, שהוא עצמו – בחייו – לא עשה מעולם. סדר-היום שלו לא כלל שיגרה, ובלחץ יצר התייעוד הבלתי נלאה שלו לא תמיד התפנה ל"זוטות" כמו רישומי תאריכים, ציון מקורות וכיו"ב. (למזלנו, הקדים אותנו במלאכה זו ארכיון בית השיטה, שהעמיד לרשותנו את "כרטיסו האישי" של אריה בן-גוריון, ובו 442 פריטים שכתב בעצמו, כשהם מתוארכים, וכן כמה עשרות פריטים שכתב ושנכתבו עליו, ללא ציוני תאריכים. רשימה זו מאוד הקלה על העבודה, ועל כך שלוחה תודתנו לעובדות הארכיון).

בחזית ההתלבטות הזאת היינו בעיקר שניים: חגי בן-גוריון, בנו של אריה, שנטל עליו את היוזמה להחיות את מצבורי החומר ולהפיק מהם את העיקר, ואת האחריות להנצחת דמותו של האיש שהקדיש את עיקר שנותיו לעיצוב מסורת קיבוצית חדשה בתחום התרבות והחגים. ועם קבלת התיקים מחגי, התחלתי למיין, לסדר, לקרוא, כמקובל על כותבי ביוגרפיות. יחד גיבשנו מסגרות תוכן ותחומי עניין. וכך, הכתיבה לוותה כל העת בעיון במסמכים, בבחירה של קטעים רלבנטיים לנושאי העבודה, ושילובם ברצף הסיפורי.

בצד עיון בחומרי הארכיון, קיימתי שיחות עם כמה מחבריו של אריה, מאלה שהיו קרובים אליו במיוחד. דבריהם משולבים בפרקי הספר. ידידו-מנוער עזריה אלון, חבר בית-השיטה אף הוא, תרם לספר כמה פרקי זכרונות מתקופת ראשיתו של הקיבוץ - חומר שאין לו תחליף. תודתנו לעזריה. גם שאר המרואיינים נענו ברצון לפנייתנו, ואנו מודים להם על הסיוע (רשימת המרואיינים – בין הנספחים לספר).

בעיה בפני עצמה היתה ההתייחסות למשפחת מוצאו של אריה – משפחת גרין - בן-גוריון.

סיפור חייו של דויד בן-גוריון, דודו של אריה, כבר תועד על ידי כמה ביוגרפים, ובספרים שכתבו מתוארות המשפחה, העיר פלונסק, ודמותו רבת החשיבות של אביו. בביוגרפיות הללו הושם, כמובן, דגש על אישיותו ומעשיו בתקופת ההבשלה של מנהיגותו, ועל השפעתו וחשיבות דמותו בהיסטוריה של מדינת ישראל. לעומת זאת, הפרטים הנוגעים לבני משפחתו לדורותיהם – מעטים.

אריה בן-גוריון ראה בדודו דמות-מופת, החשיב וטיפח את הקשרים עמו ככל שניתן היה – יותר מכל בן-משפחה אחר (דב"ג לא עודד, בלשון המעטה, מסורות ומסגרות משפחתיות, ויחסו זה השפיע וקבע את קשרי המשפחה גם לדורות שלאחריו). הפרק "דויד, דודי", העוסק בכל אלה, נמנע איפוא במודע מתיאור דמותו הפוליטית-היסטורית של דב"ג, ונוגע רק בקשרים שבין אריה לדויד (שעוצבו והושפעו עד מאד מהקשר החריג והיציב שהתקיים בין ציפורה בת-גוריון, אחות דויד ואמו של אריה, לבין דב"ג). לצורך זה עמדו לרשותנו מקורות פרטיים (מכתבים, קטעי יומנים) שעדיין לא נחשפו לציבור הרחב.

בפרק "משפחת גרין", החותם את הספר, נגענו רק בראשי הפרקים הציבוריים של חיי דב"ג, וזאת, כמובן, במכוון. כל המבקש ללמוד יותר על חייו יפנה אל הביוגרפיות הרחבות הקיימות.

אנשי "מכון שיטים", בוג'ה ואבי זעירא, שומרי ארכיון החגים ע"ש אריה בן-גוריון וממשיכי מורשתו, עזרו לנו מאוד. תודתנו להם. אין ספק כי המלאכה נמשכת.
מילה אחרונה:

במשך שנה חייתי במחיצת דמותו היחידאית, מעוררת ההשראה, של אב"ג. הוא עורר בי השתאות, זכרונות רבים והערכה עצומה. על החוויה הזאת אני אסירת תודה.